

א. ז. רבינוביץ

אשרי האנשים הנשארים צעירים ברוחם גם לעת זקנה, המשתעשעים בתקוותיו של הדור וחולמים חלומותיו... נבחרים כאלה הם באמת אנשי חיים רבי-פעלים... נפשם בריאה ורעננה, רגשותיהם תוססות וזורמות, אם כי גופם הולך ומט... אולם יש ונראה את ההפך: צעירים נלהבים בשעתם, אשר נלחמו על רעיונות נעלים ואידיאלים נשגבים בני-זמנם, שנשמו את שאיפות הנוער, בהגיעם לעת זקנה ועמידה הם הם הראשונים לעפר בעפר נגד כל חדש ופורה, להתייצב בקשרי המלחמה נגד השירה שבחיי עלומים...

דברים אלה בקירוב כתב בילינסקי בשעה שראה, כי רבים מטובי הסופרים מתקוממים ולועגים לדעות החדשות שחדרו לחיי בני-דורו. ובאמת, אין דבר מעורר תוגה וצער כזה שאתה רואה בשעה שזקני תלמידי-חכמים, אשר זכו לגדולה ולהכרה, שדעתם נתישבה עליהם והגיעו אל חוף המנוחה, מתחילים להתרגז נגד כל חדש ומזהיר, בועטים בחלומות הנוער, מבטלים בתנועת יד אחת כל אותן השאיפות, המתעוררות וחולפות באביב החיים... הם, שוכני האולימפוס, אינם רוצים... הרבה ראו "בימי חלדם"... יש גבול לחלומות... יש תחום למאוויים... הם אינם מרשים!...

א. ז. רבינוביץ מעולם לא היה בתוך אותה הכנופיה של השלווים, בעלי המנוחה "הנזונים מן הקופה" של העבר. תמיד הוא הולך עם המרגישים והחולמים שבדור, הוא אינו נסחב אחריהם כאבר מדולדל, אינו מוכיח ומעורר על השגיאות — לא, הוא עצמו נמצא בתוך קהל השוגים וחביבות עליו כל אותן השגיאות ויקרות לו כל התהיות והטעויות של בני-הנעורים, כי מהן, "מאלומות האור השופעות בקרב נפשם הצעירה הודלק הניצוץ הקטן שבקרב לבו"...

א. ז. רבינוביץ יצא לעבודתו בשעת דמדומים ומעבר, בשעה

שהיהדות הרוסית היתה מלאה תקוות כמוסות ומאויים נסתרים, בשעה שלפי דברי משורר התקופה:

... אנשי חכמה ודעת

שולחו מאת יוצר-אור לטעת

חכמה ומוסר בכל אפסי-ארץ...

והוא היה אז צעיר כבן עשרים וחמש — ובחלל עולמו נשמע קול

שופרה של העת החדשה ההולכת וקרבה גם ליהדות הסובלת.

לבו הרך עוד מלא חלומות וערפלי מסתורין של החסידות החב"דית,

רוחו השואף עודנו משוטט בארבעת העולמות (אבי"ע) שנבראו בסביבתו של

בעל התניא וסיעתו להרנין דכאי-רוח ולשובב נפשות נוגות, והניגון הידוע

של הרב עודנו מקסים ומושך אותו בדבקתו הנפלאה — והנה צלצלו

פתאום באויר דברי נביאי ההשכלה המלאים תקוה:

עברו ימי החושך, שנות אופל ואמש —

גם לבני ישראל זרחה השמש...

והוא עוזב את בעלי הרז והסוד ויורד „ללקוט ניצוצות מתוך שדמות

ההשכלה"... הוא אוסף אותם במידה מרובה ומעשיר את רוחו בהם, אולם

ספרות ההשכלה הצנומה והרומאנטית אינה משקיטה את צמאו לדעת, והוא

מחפש את הניצוצות במקום אחר: הוא קורא את הספרות הרוסית של התקופה,

קולט אל קרבו את תמציתן של הדעות השוררות בסביבה, סופג את מבחרי

התקוות שרחפו אז באויר — והוא מתחיל לחשוב את חשבונו של עולם...

והשעה שעת הרת-עולם למדינה כולה. הדעות של סופרי שנות הששים על-

דבר חופש האדם, ערכו של היחיד בהתפתחותו של החברה — מצאו את הדם

בתוך ה„סאלונים" של מרומי עם הארץ, חדרו אל כל שכבות החברה והתחילו

לדרוש את התגלמותם במעשה. נוסדו הרבה אגודות-סתר והתחילה עבודה

אינטנסיבית בכפרים ובתוך המוני הפועלים בערים... הרעיונות הנעלים

של טשרנישבסקי, פיסאריב ודוברוליובוב חדרו אל המבואות היותר אפלים.

הצעירים ראו לפנייהם את תמונותיהם הנעלות של סופרי הדור, הגו בדבריהם,

וספרות התקופה נעשתה לחלק מהויתם הרוחנית. בימים ההם נתגלה הרבה

חומר מחיי הדיקאבריסטים, והמעונים האלו, גורלם המר והאידיאליות הקיצונית

שלהם, עשו אותם לסמל השאיפות להרבה צעירים וצעירות שראו בהם חותם

הטוהר והיופי הנפשי... הרבה שאלות אנושיות וסוציאליות עלו אז, וויכוחים

אין קץ התעוררו בתוך הסיעות והחבורות השונות והנואמים הצעירים הרעישו

את הלבבות בדבריהם הרמים על שויון ואחזה, שחרור העבודה מכבלי הרכוש, הרמת המצב הקולטורי של הפועלים והתפתחות האכר... ומעבר השני — אל החיים הכלליים נכנס זרם חדש: השאיפה להעמיד את הכל על יסוד מוסרי ולפתור פעם אחת את כל השאלות האנושיות והסוציאליות — ונביאו של אותו הזרם החדש היה ל. נ. טולסטוי. הוא ראה את הפתרון הנכון לכל אלו „השאלות הארורות“ בשטח אחר לגמרי — באהבה הכללית, בטהרת המידות ובבקשת אלהים...

...האהבה היא מחוללת הכל: היא משרה שלום בין עם ועם ובין מפלגה למפלגה... לפניה אין ענינים בודדים ואין מעמדות — ומי שמבקש את ה' משתדל לטעת אותה האהבה בלבבות בני-אדם... בני-אדם אינם צריכים לכפיה ולמעשי עונש: נחוץ רק להסיר את המכשולים המונחים על דרך האהבה הכללית...
ומה הם המכשולים?

...המכשולים הם פרי הציוויליזציה וה„התקדמות“... בעטיה של התרבות המודרנית נעשו בני-אדם אניני רגש יותר מדי, מלוטשי המאוויים והשאיפות. לבם אינו יודע שבעה וכיסופיהם כל מה שמתמלאים משאירים אחריהם שעמום, אי-סיפוק וכמיהה... בקשת המותרות מגרשת את האהבה, ובני-אדם נהפכים לחיתו-יער... צריכים להשתחרר לגמרי מהשפעתה של התרבות, למשוך את הידים מן המותרות, לחדול מאסוף רכוש ומרדוף אחרי התענוגים — ואז תבו אהבה מאליה... האדם יטוהר, נפשו תצוחצח ורגשותיו יזהירו כזוהר הרקיע... השאלות המטרידות תפתרנה לא על-ידי סכימות מארקסיסטיות, כי אם על-ידי המוסר העולמי, שיכונן את ממשלתו בעולם...

אלה הזרמים ששררו בספרות ובחברה הכללית, וניצוצות בודדים מכל אותן הדעות נפלו גם אל הרחוב היהודי והציתו את הלבבות הרכים של הצעירים ובתוכם היה גם רבינוביץ. בצעדיו הראשונים בספרות ניכרו אותות הזמן. השאלות הסוציאליות והאנושיות משכו את לבו של הסופר, והזרמים הראשונים השפיעו עליו במידה מרובה והתבלטו במאמריו הרוסיים. אולם ביותר נמשך אחרי הזרם הטולסטויאני. הד כל אותן הדעות והמלחמות הפנימיות מצאו אחר כך את ביטוין הנמרץ בסיפורו „בת העשיר“.

ליזה היא מחאה פנימית נגד השאיפות הרכושניות של הסביבה היהודית שבאותו זמן.

גם היא קראה הרבה בספרות הרוסית של התקופה וספגה אל קרבה הרבה מדעותיהם של הסופרים המתקוממים נגד ממשלת-הכסף. את התלבטותם של הניגודים החברתיים והחיכוכים העזים הנולדים לרגלם — היא למדה לדעת בבית אביה העשיר באופן מוחשי יותר מדי. היא ראתה את עמל העובד המרובה המביא לו פרוטות וחיי צער, ומצד שני — את הרכוש המושל, החי חיי תענוגים ובטלה על חשבון העבודה — וגמרה בדעתה לעמוד על צד העובדים... אולם ליזה אינה מן המחוללים תנועות חברתיות: היא אשה עבריה ילידת הרחוב, המוחה בחשאי, הרואה עוול ופורשת לקרן-זווית לחיות את חייה העצמיים מבלי לקוות להיות למנהיגה ו ל מ ו ר ה ד ר ך ל א ח ר י ם .

שונה הוא לגמרי אהובו של המספר, הסטודנט צוקרמאן. כמגשימו של הזרם הטולסטויאני קרוב היה לא. זו רבינוביץ. הוא עוזב את החיים התרבותיים בכרך בתוך תלמידים וחברים, מתמכר לעבודת הנגרות ומשתחרר לגמרי מהבלי המותרות והתענוגים — הוא נמשך בכל לבו אחרי תורתו של הזקן מיאסני-פוליאני... הוא עקבי עד כדי קאריקאטוריות. האושר לא בכסף וזהב ולא בכלים נאים, רק בהתדבקותו של האדם ליוצרו... הציוויליזאציה היא רק נחלת העשירים, גם החכמה יפה למאושרים; השבעים מתענגים על רוב טובה והעניים הולכים וכלים בענים... האמנות, הזמרה והשירה — הכל פרי השעמום השורר בסאלונים של הצלחים. הרגש הקהה דורש סמים חריפים למען יתעורר... החיים השבעים טמטמו את הלב, הקהו את הרגש — והנה באו כל אלה מבלי עולם, הפאגאנינים, הבאכים והבטהובינים. את העצלות החוטאת העלו למדרגת אמנות... לשם מה?... כדי לקבל פתותי לחם מעל שלחן הרכוש... לברוח מן החטא, מן הבלי התענוגים ולהתאחד עם הבורא ולהדבק בדרכיו!...

... ובקשת משם את ה' אלהיך ומצאת, כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך... השקפת היהדות העתיקה. ככה חשבו הנזירים והאסיים בשעה שעזבו המון הקריות, תעו במדבריות וביקשו קרבת אלהים והתמזגות עם הבריאה... ואין כל פלא, כי הסופר היהודי מסלסל כל-כך את גיבורו, ממשמש את דופקו, חש את נשימתו ודפיקות לבו. ליזה — היא רק צל קל שעבר דרך לבו, טס, רפרף — ולא נגע בו... הניגודים המעמדיים ופתרונם על-פי

איזה סכימות קרות, הגיוניות... לא, היא אינה חביבה על רבינוביץ וסופה לבית-המשוגעים. אולם צוקרמאן — הוא אופי, מושרש, יונק מאיזו מסורה ערפלית, מאמין בכחותיו והולך את דרכו ישר — הוא סמל הצעיר... וא. ז. רבינוביץ אוהב את הצעירים, הוד תמימותם ותום-שגיונותיהם... וככה הוא הולך אתם הלאה-הלאה... הדעות משתנות, היחסים האישיים מתחלפים, התנועות החברתיות והספרותיות פושטות צורה ולובשות צורה אחרת — והוא בתוך בעלי-התום, החולמים, השואפים והמרגישים. הרעיון הלאומי התחיל חודר אל העם ומקבל בראשונה צורה של „חובבות“ — ומיד נגע הזרם בנימי נפשו הדקים. התחילה התנועה להתגבש ולהתפצל לתאים שונים, הנושאים בקרבם את גרעיני התחיה — ורבינוביץ נמצא בין צעירי הדור... וכשהגיעה השעה והסופר העיף והיגע הרגיש את צער הגלות, את כל השקר של הדיבור שאינו מביא לידי מעשה, את כל ההונאה העצמית והחברתית, — הוא מתרומם מלוא קומתו, עומד לפני הקהל ומתוודה...

... לא, כן לא טוב... פה אין מפעל לרומם את הנפש... אחרי שש-עשרה שנות עבודה בתור מורה ועובד ציבורי וספרותי, איני מוצא סיפוק רוחני... הגלות בולעת הכל... „אלכה לי אל ארץ-ישראל, שם אראה את אומתי בהדרת שיבה וכח עלומים, שם אראה איך היא שבה לתחיה ועמה — שפתה“...

והוא הולך אל ארץ אבות לא לשם הסתכלות וראיה בעלמא — הוא נכנס מיד אל חבורת העובדים, משתתף בתחית השפה, הספרות והארץ, מתחבר אל הצעירים החולמים על-דבר עבודה גופנית מבריא. הוא מקבץ את האורות שלנו הנפוצים בספרות העולמית אל מרכזם — אל ערש ילדותם... והכל — במסירות, באמונה, בענוה, בתום נוער ובשמחת חיים... זקנה תוססת...

... יש סופר, אשר פריו יתן רק לעתו וכעבור זמנו יהיה הוא וספריו כלא היו ויש סופר, כי פריו טוב לזמנו ולדורות וגם אחרי מותו לא יחדלו מהגות בספריו... — כן, אולם יש אישיות מוסרית טהורה, השולחת קוי אורה ומאירה גם את מפעליה הספרותיים היותר קלים באור האמונה ברום ונעלה, בנוער נצחי ובתום, אשר לנגהם הולכים ונמסים סימני הרקבון והבליה, הזקנה והכמישה — ואישיות כזו הוא אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ.

אשרי זקנתו, שלא בישה את ילדותו של הדור...